

IJTIMOIY LINGVISTIKADAGI DOLZARB MUAMMOLAR

Andijon davlat universiteti litseyi o'qituvchisi

Yuldashev Ilhomjon Baxramovich

Annotatsiya Maqolada zamonaviy lingvistika fanida uchraydigan asosiy muammolar tahlil qilinadi. Xususan, tillarni aniqlash va tasniflash, tillarning o'zgarishi va yo'qolishi, mashina tarjimasi va sun'iy til yaratish jarayonidagi qiyinchiliklar, til va jamiyat munosabatlari hamda til va tafakkur bog'liqligi masalalari yoritiladi. Ushbu muammolarni bartaraf etish yo'llari hamda istiqbolli ilmiy yo'nalishlar haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: ijtimoiy lingvistika, tasniflash, bilingvizm, mashina tarjimasi, til va jamiyat, Sapir–Whorf gipotezasi.

Kirish

Tilshunoslik (lingvistika) inson tilini o'rganadigan fan bo'lib, u nafaqat lingvistik tuzilmani, balki tilning jamiyatdagi o'рни va uning tafakkur bilan bog'liqligini ham o'rganadi. Ushbu jarayonda ko'plab nazariy va amaliy muammolar yuzaga chiqadi. Maqolada ijtimoiy lingvistika bilan bog'liq ayrim dolzarb masalalar ko'rib chiqiladi.

Tilni aniqlash va tasniflash muammosi. Insoniyat tarixida minglab tillar mavjud bo'lgan, biroq ularning ko'pi bugungi kunda yo'qolib ketgan. Tilshunoslikda tillarni tasniflashning ikki asosiy yo'nalishi mavjud:

- **Genetik tasniflash** – tillarning kelib chiqishiga ko'ra guruhlash;
- **Tipologik tasniflash** – grammatik va fonologik xususiyatlariga ko'ra ajratish.

Shunga qaramay, ayrim tillarning kelib chiqishi noma'lumligicha qolmoqda. Bilingvizm va ko'p tillilik jarayonlari ham tasniflashni murakkablashtirmoqda. Zamonaviy hisoblash lingvistikasi, statistik metodlar hamda tarixiy tilshunoslikda genetik algoritmlardan foydalanish orqali ushbu muammoni hal etishga qaratilgan ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda.

Til o'zgarishi va yo'qolishi muammosi. Hozirgi davrda dunyo tillarining katta qismi xavf ostida turibdi. Ma'lumotlarga ko'ra, har 14 kunda bitta til yo'qolmoqda. Globallashuv, migratsiya, urbanizatsiya va iqtisodiy rivojlanish bu jarayonni tezlashtirmoqda.

Tilni saqlab qolish maqsadida lingvistlar tomonidan:

- fonetik, morfologik, sintaktik va leksik xususiyatlarni hujjatlashtirish;
- yo'qolib borayotgan tillarni tiklash bo'yicha ta'limiy loyihalar;
- ko'p tillilikni qo'llab-quvvatlovchi davlat siyosatlari amalga oshirilmoqda.

Mashina tarjimasi va sun'iy til yaratish muammolari. Mashina tarjimasi va sun'iy intellekt sohasida katta yutuqlar kuzatilayotgan bo'lsa-da, turli tillarning sintaktik, morfologik va semantik farqlari tarjima tizimlarida qiyinchiliklar tug'dirmoqda. Natijada avtomatik tarjimalarda noaniqlik va xatoliklar kuzatiladi.

So'nggi yillarda neyron tarmoqlar, tabiiy tilni qayta ishlash va chuqur o'rganish texnologiyalari asosida ishlab chiqilgan tizimlar mashina tarjimasining aniqligini oshirishga xizmat qilmoqda. Kelgusida mashina tarjimasi yanada mukammal bo'lishi kutilmoqda.

Til va jamiyat: ijtimoiy lingvistika muammolari. Til jamiyat hayotining muhim tarkibiy qismi sifatida ijtimoiy va madaniy jarayonlarda bevosita ishtirok etadi. Shu bilan birga, ijtimoiy guruhlar orasida tilga nisbatan tengsizlik mavjud. Ayrim tillar yoki dialektlar yuqori ijtimoiy mavqega ega bo'lsa, boshqalari past baholanadi.

Ijtimoiy lingvistika bu muammoni hal etish uchun:

- tillararo adolatli yondashuvni targ'ib etish;
- ko'p tillilikni qo'llab-quvvatlash;
- maktablarda ko'p tilli ta'lim tizimlarini rivojlantirishni taklif qiladi.

Til va tafakkur muammosi: Sapir–Whorf gipotezasi

Til va tafakkur munosabati lingvistika fanida eng muhim masalalardan biridir. Sapir–Whorf gipotezasiga ko'ra, insonning tili uning tafakkur tarzini shakllantiradi.

So‘nggi eksperimental tadqiqotlar turli tillar va madaniy guruhlar asosida tafakkurdagi farqlarni aniqlashga qaratilgan. Bu boradagi ilmiy izlanishlar davom etmoqda va yangi dalillar keltirilmoqda.

Xulosa

Xulosa qilib shuni aytish mumkin, lingvistika fani nafaqat tilning ichki tuzilishi, balki uning jamiyat, tafakkur va texnologiyalar bilan uzviy bog‘liqligini ham o‘rganadi. Tillarni aniqlash va tasniflash, tillarning yo‘qolishi va ularni saqlab qolish, mashina tarjimasi hamda sun‘iy intellekt asosidagi til modellarini rivojlantirish, shuningdek, til va jamiyat o‘rtasidagi ijtimoiy tengsizlik masalalari bugungi kunda alohida dolzarbdir.

Tilshunoslikdagi ushbu muammolarni yechish global miqyosda ham ilmiy, ham amaliy ahamiyat kasb etadi. Chunki til – insoniyat madaniy merosining eng muhim ko‘rinishi bo‘lib, uni saqlash va rivojlantirish millatlararo muloqot, madaniyatlararo integratsiya hamda ilm-fan taraqqiyotiga xizmat qiladi.

Shuningdek, til va tafakkur o‘rtasidagi munosabatlarni tadqiq qilish inson tafakkurining shakllanish mexanizmlarini chuqurroq tushunishga imkon beradi. Bu esa psixologiya, kognitiv fanlar va falsafa kabi sohalarda ham yangi ilmiy yondashuvlarga zamin yaratadi.

Kelgusida lingvistika fanida zamonaviy texnologiyalar – neyron tarmoqlar, tabiiy tilni qayta ishlash, statistik modellar va hisoblash lingvistikasidan keng foydalanish tilshunoslikdagi ko‘plab masalalarning yechimiga hissa qo‘shadi. Shu bilan birga, ijtimoiy lingvistikaning vazifasi – tillar o‘rtasidagi tengsizliklarni bartaraf etish, ko‘p tillilikni qo‘llab-quvvatlash va har bir tilning madaniy ahamiyatini saqlab qolishga qaratilishi lozim.

Demak, lingvistika nafaqat nazariy fan sifatida, balki insoniyatning ijtimoiy, madaniy va intellektual taraqqiyotiga xizmat qiluvchi muhim soha sifatida ham alohida o‘rin tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Chomsky N. *Syntactic Structures*. – The Hague: Mouton, 1957.

2. Pinker S. *The Language Instinct*. – New York: William Morrow, 1994.
3. Crystal D. *The Cambridge Encyclopedia of Language*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1987.